
**А.А. Крючин¹,
Л.Й. Костенко²,
Н.М. Мініна¹,
І.В. Балагура¹,
Л.М. Овсієнко¹**

¹ Інститут проблем реєстрації
інформації НАН України;

² Національна бібліотека
України ім. В.І. Вернадського

ЗНАЧЕННЯ ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО РЕФЕРАТИВНОГО ЖУРНАЛУ "ДЖЕРЕЛО" ДЛЯ РОЗВИТКУ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ В УКРАЇНІ

Розв'язання проблеми доступності інформації передбачає використання нових інформаційно-телекомунікаційних технологій, розвиток інформаційного обміну, упровадження систем електронного пошуку інформації.

Поява та розвиток системи реферування наукових видань зумовлені необхідністю оперативного отримання та повноцінного використання наукової інформації, здійснення ретроспективного пошуку наукових публікацій у відповідних галузях знань, створення умов для проведення наукометричних досліджень. У світі видають сотні реферативних журналів за різною тематикою, у тому числі в Росії близько 400. Частина з цих журналів доступна лише в електронному вигляді [1].

Сучасне інформаційне обслуговування вчених значно диверсифіковано порівняно з часом появи перших реферативних журналів. Воно включає пошук у різних базах і банках даних, таких як *Web of Knowledge* фірми *Thomson Reuters* або *Scopus* видавництва *Elsevier*, які, крім самої інформації, видають і метainформацію у вигляді числа бібліографічних посилань, а також мають різні засоби навігації не тільки у текстових, але й у цифрових базах даних, інтелектуальні інформаційні системи, які, зокрема, дозволяють автоматично генерувати гіпотези про причинно-наслідкові залежності та багато іншого. Однак це не зменшує значення реферативних журналів, істотно відмінних від інших інформаційних видань. 70 % нової інформації, необхідної для професійної роботи, учені отримують з журнальних статей, книжок, матеріалів конференцій, представлених у друкованій або електронній формі. За законом розсіяння Бредфорда, з журналів, які публікують статті за певною тематикою, можливо отримувати лише третину статей за цією тематикою; інші — розсіяні у суміжних і багатогалузевих журналах. Реферативні журнали збирають розсіяні статті у вузькі тематичні рубрики. Вони заощаджують час ученого, порівняно з власноручним пошуком необхідної інформації [2].

Ефективне використання науково-технічної інформації утруднюється швидким зростанням кількості джерел первинної інформації (у світі видається близько 300 тис. журналів, з яких чверть містить інформацію з природничих наук і техніки [2]), складністю отримання деяких з них, розсі-

янням наукових публікацій певного напрямку в багатьох виданнях. Відносна значимість кожного з цих факторів історично змінювалась, а інформаційні потреби вчених та спеціалістів зростали [3].

Видання реферативних журналів (РЖ) дозволяє вирішувати проблеми, важливі для користувачів науково-технічною інформацією, а саме: пошук, відбір та систематизацію джерел інформації, компенсацію наслідків розсіювання інформації та заглиблення спеціалізації в науці, можливість оперативного аналізу розробок і досягнень у суміжних галузях науки і техніки для подальшого використання у власних дослідженнях [3]. Крім того, видання РЖ сприяє встановленню єдиної науково-технічної термінології, рубрикаторів і класифікаторів. Реферативні видання спрямовані на певну категорію споживачів інформаційних ресурсів, а саме науковців і спеціалістів, яким потрібна не загальна інформація, а результати певних наукових досліджень, зокрема, в ретроспективі. За умов жорсткої конкуренції на ринку інформаційних послуг вимоги до РЖ постійно зростають. Якість РЖ залежить від багатьох факторів: від оперативності відображення публікацій, повноти представлення інформації, якості рефератів, глибини та адекватності рубрик, а також зручності пошукового апарата для електронних видань [4]. Перспективи розвитку реферативних видань, їхнє майбутнє досить активно обговорюють фахівці в галузі інформаційних технологій. У першу чергу вчені аналізують можливості заміни реферативних баз даних (БД) повнотекстовими БД та доступу до першоджерел з використанням Інтернету [1]. Невважена цінова політика в організації доступу до реферативних БД призводить до втрати можливості користування ними і переорієнтації користувачів на економічно привабливіші інформаційні ресурси. Однією з перспективних можливостей використання реферативної БД може бути організація паралельного використання реферативної та повнотекстової БД. Швидкий пошук робиться в реферативній БД, а за необхідності здійснюється перехід до потрібного повнотекстового видання.

Необхідність створення РЖ, в якому були б представлені українські наукові періодичні видання, була зумовлена тим, що до світових БД реферативної інформації (включаючи і видання ВІНІТІ) потрапляла тільки незначна частина публікацій учених України.

Створення національних реферативних видань здійснили декілька країн, у тому числі КНР, Норвегія, Австралія [6]. Завдання таких проєктів полягає в:

- створенні умов для ознайомлення фахівців з дослідженнями у суміжних галузях, пошуку можливих сфер використання результатів власних досліджень;
- організації міжнародного обміну науково-технічною інформацією (для вирішення цього завдання бажано видання БД й англійською мовою);
- оперативному опублікуванні рефератів статей, які не мають англійських версій в Інтернеті;
- виявленні тенденцій розвитку певних галузей наукових досліджень, встановленні реально існуючих зв'язків між науковими школами та творчими колективами.

В Україні виходить у світ понад 1700 наукових журналів і збірників наукових праць, які визнаються фаховими. Більшість з них видають вищі навчальні заклади України. Наклади таких видань малі (переважно 100 примірників). Ознайомитись із результатами наукових досліджень, представлених у цих виданнях, можливо тільки з використанням БД реферативної або повнотекстової інформації.

Спеціалістами ВІНІТІ проведений детальний аналіз кількості передплатників, за виключенням тематичних серій РЖ, що свідчить про зростання передплати на більшість видань [7]. Для проведення наукометричних досліджень значну цінність можуть становити відомості про доступ до нових розділів реферативної БД.

Національна академія наук України є засновником 176 періодичних видань, у тому числі 40 збірників наукових праць (за даними на квітень 2012 року). Слід зазначити, що станом на 01.04.2012 з них представлені в реферативній базі 123 видання. Крім того, реферується близько 150 журналів, засновниками яких є інститути НАН України.

Сучасне суспільство приділяє багато уваги наукометричним розробкам. Наукометричні дослідження ведуться як самими розробниками реферативних БД, так і сторонніми науковими групами. Наприклад, проект *SCImago Journal & Country Rank (SJR)*, що містить рейтинги наукових журналів та країн, розроблений Університетом Гранади (Іспанія) на основі даних *Scopus*. Відомо, що об'єктивність наукометричних досліджень залежить від вмісту БД, повноти відображеної в ній тематики та самої методики аналізу. Дуже важливо, щоб наукова інформація була придатною для проведення аналізу, тобто містила достовірні й повні дані, була класифікована та доступною користувачеві.

Реферативна БД "Україніка наукова" містить значну кількість української наукової інформації, що є якісною основою для проведення наукометричних досліджень. Наявність електронної сторінки розширює можливості аналізу та дозволяє застосовувати сучасні методи вебметрії. Вебметрія — це наука про кількісні методи обробки мережевої інформації для завдань суспільних наук, що використовує міжгалузеві методики [8]. Щоб підвищити рівень реферативної БД, необхідно удосконалювати програмне забезпечення з метою подальшого розширення можливостей проведення вебметричних досліджень та зручного пошуку повного тексту ресурсу. Для реферативної БД "Україніка наукова" необхідно розробити наукометричний апарат, який дозволить поліпшити роботу реферативної системи та об'єктивно відображувати стан і тенденції українських видань. Значною перевагою в реферативній базі стане додавання зв'язків до первинних джерел.

Середня кількість щоденних звернень до електронної сторінки "Україніка наукова" (рахуються звернення з унікальних IP-адрес) складає 350—400. Активність відвідування реферативної БД на цей момент має систематичний характер і залежить від дня тижня, сезону. Кількість звернень підвищується у березні та листопаді й складає понад 16 000 унікальних

адрес на місяць. Значний вплив на відвідування мають державні свята, оскільки основними користувачами є українські науковці.

Для розширення кола користувачів необхідно зробити англomовний інтерфейс доступу до реферативної БД "Україніка наукова", а в перспективі представляти реферати українських наукових видань і англійською мовою. При виданні українського РЖ враховувався досвід здійснення такої діяльності іншими інформаційними центрами, зокрема ВІНІТІ (Росія). Як і реферативні видання ВІНІТІ, український РЖ розповсюджується в паперовому вигляді, у вигляді бази даних на компакт-дисках, у режимі он-лайн. На відміну від багатьох аналогічних видань (у тому числі і від ВІНІТІ), доступ до електронних ресурсів вільний. Як свідчить досвід ВІНІТІ, перевага у виборі форми носія інформації, режиму доступу залежить від тематичних напрямків, типів організацій і віку користувачів [2].

Реферативні видання були та залишаються ефективним інформаційним ресурсом, який сприяє поширенню науково-технічних знань. За прогнозами, така ситуація протримається в найближчі 10—15 років [1].

Перспективи розвитку баз даних реферативної інформації полягають у гармонійному поєднанні з повнотекстовими базами даних для підвищення ефективності пошуку інформації, у тому числі, ретроспективного пошуку.

Особливе значення мають бази даних реферативної інформації для проведення наукометричних досліджень, наприклад, з використанням сучасних технологій електронної обробки даних.

1. *Цветкова В.А.* Доступность научной информации: реальность или миф? [електр. ресурс] // Материали 9 междунар. научн. конф. "Библиотечное дело — 2004: всеобщая доступность информации" (Москва, 22—24 апр. 2004). — Режим доступу: <http://libconfs.narod.ru/2004>
2. *Гиляровский П.С.* Реферативный журнал в структуре современного информационного обслуживания [електр. ресурс] // Материали 15 междунар. конф. "LIBCOM—2011", "Информационные технологии, компьютерные системы и издательская продукция для библиотек". — М. : ГПНТБР, 2011. — Режим доступу: <http://www.gpntb.ru/libcom11/disk/8.pdf>
3. *Плющ М.А.* Развитие реферативных журналов как средства научной коммуникации: Автореферат дисс. ... канд. техн. наук "Информационные системы и процессы, правовые аспекты информатики". — М., 2006. — 20 с.
4. *Шамаев В.Г.* Реферативный журнал ВИНТИ РАН и проблемы информационного обеспечения российской науки // ТрВ. — 2011. — № 87. — С. 10—22.
5. *Сорока М.Б.* Национальна система реферування української наукової літератури. — К. : НБУВ, 2002. — 209 с.
6. *Петров В.В.* Формирование баз данных реферативной информации — путь к оперативному обмену результатами научных исследований / В.В. Петров, А.А.Крючин, Л.И. Костенко, Н.Н. Минина, Н.Я. Зайченко // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. — 2010. — Вып. 8. — С. 103—109.
7. *Гиляровский В.С.* ГСНТИ и Национальный информационный центр ВИНТИ РАН [електронний ресурс] / П.С. Гиляровский, В.А. Цветкова, Е.Д. Зиновьева // Материали тринадцатой междунар. конф. "LIBCOM—2009", "Информационные технологии, компьютерные системы и издательская продукция для библиотек" (Ершово, 16—20 нояб. 2009). — ГПНТБР, 2009. — Режим доступу: <http://www.gpntb.ru/libcom9/disk/43.pdf>
8. *Theilwall M.* Introduction to Webometrics: Quantitative Web Research for the Social Sciences // Synthesis Lectures on Information Concepts, Retrieval, and Services. — 2009. — 1, N 1. — P. 1—116.